

Poging tot herdenking van de politieke ruimte

Recensie: Z. Bauman
"In search of politics"
 Polity, Cambridge, 2000

Mocht men mij ooit eens vragen om Baumans oeuvre in één zinnetje samen te vatten – gelukkig vraagt niemand me dat – dan zou ik antwoorden met één zinnetje dat ergens nonchalant in *In Search of Politics* lijkt te zijn gedropt (op bladzijde 160 is dat): “But, as it happens, you win some, you lose some...” Bauman schreef dit zinnetje om aan te geven dat ons huidig tijdsgewricht – sommigen, Bauman inclusief, blijven maar over *postmoderniteit* spreken – net als alle andere tijdsgewrichten, zowel gemerktekend is door doem, als gezegend met mogelijkheden naar bevrijding toe. Ambivalentie, inderdaad, stond steeds al centraal in Baumans werk. Het is, vooral we wat dieper ingaan op *In Search of Politics*, wellicht nuttig om in een bijzonder kleine – veel te kleine – notedop het voorafgaande oeuvre van deze auteur te schetsen.

Bauman is vooral bekend geworden vanaf ongeveer 1986, toen hij met een reeks magi-

strale werken intervenieerde in het zogenaamde moderniteit/postmoderniteit-debat. Het belang dat Bauman aanvankelijk ‘postmoderne’ werk heeft gehad, en nog steeds heeft, voor de hedendaagse sociale en politieke theorie (en praktijk), kan eigenlijk moeilijk overschat worden. Een bijzonder verfrissende, literaire, metaforische stijl hanterend, slaagde Bauman erin om de oeverloze moderniteit/postmoderniteit-debatten te overstijgen in, enerzijds, een heel originele lezing van de Moderniteit als een ordeningscultuur die, hoewel gericht op de uitbanning en uitzuivering van ambivalentie, logischerwijze wel in uitzuiveringen à la Holocaust en Gulag moest uitlopen, en daardoor nog meer ambivalentie zou produceren, en anderzijds in een lezing van het postmoderne moment als het moment waarin steeds duidelijker werd dat ambivalentie onuitroeibaar is, en dat precies dat inzicht mogelijkwijze uitzicht kan bieden op een wat meer bescheiden morali-

82

teit, wat minder zelotisme, en dus hopelijk wat minder bloederige samenlevingspraktijken. Let op het voorwaardelijke van dat alles: "mogelijkerwijze". Men wint wat, maar aan de andere kant verliest men wat. Datgene waar Bauman op hoopt – drastische vermindering van letterlijke en metaforische bloedbaden – mag dan misschien wel nieuwe kansen krijgen in dit postmoderne moment, maar anderzijds stijgen dan ook weer de kansen voor wat Bauman, in navolging van Michel Maffesoli, *neo-tribaliteit* is gaan noemen. Bij het verpulveren van al onze oude zekerheden, bakens en referentiekaders, met het verbrokkelen en versplinteren van al onze moderne projecten die ons hoop op bevrijding beloofden en ons tegelijkertijd disciplineerden en geklemd hielden, komen enerzijds meer open alternatieven en keuzemogelijkheden voor ons te liggen, wég van beklemmende schema's en strategieën, maar anderzijds worden, precies in deze nieuwe openheid, en in de proliferatie daarin van zigzaggende, nomadische neo-tribes, weer nieuwe onmogelijkheden geproduceerd voor wat meer vreedevolle samenlevingspraktijken. Enerzijds... Anderzijds... Men wint wat... Men verliest wat. Ambivalentie, volgens Bauman, is de *stuff* van het leven; leven komt voort en evolueert uit ambivalentie (overigens: zonder ambivalentie geen evolutie), terwijl leven eenvoudigweg weer ambivalentie genereert. Ambivalentie is dat waar Bauman mee worstelt. Ambivalentie is daar waar hij hoopt op beterschap. Baumans medailles

hebben steeds en onvermijdelijk twee kanten. Vervloekt nog aan toe (dat ze twee kanten hebben), en gelukkig maar (dat ze twee kanten hebben)!

Dit banale boereninzicht, dat we allemaal wel kennen, maar dat niemand van ons eigenlijk ten volle begrijpt, noch vat, noch accepteert, ontwikkelde Bauman, zo tussen 1985 en 1995, in een duizelingwekkende reeks boeken en artikelen, doorheen een cascade van bijzonder originele inzichten, en in een vloed van soms geniale metaforen en analogieën, met behulp van een, simpelweg mesmeriserend, haast betoverend taalgebruik. Van een auteur als Bauman kon men dus, tot voor enkele jaren, niet verwachten dat hij op de proppen zou komen met kant-en-klare voorstellen voor één of andere nieuw politiek-ideologisch project. Precies voor dergelijke kant-en-klaren was Bauman, net zoals zoveel andere 'postmodernen', zeer bevreesd. Kant-en-klare projecten, kant-en-klare zekerheden, dat kan alleen maar duur betaald worden met bloed, veel bloed. Vooral de kant-en-klare projecten en zekerheden die garanderen dat ze bloedvergieten kunnen en zullen vermijden, en *dus* moeten worden doorgedrukt, die zijn, volgens dergelijke auteurs, nog het gevaarlijkst. Precies dat is wat auteurs als Bauman willen vermijden. Toch moet Bauman hebben gevoeld dat hij, voorbij het wijzen op het onvermijdelijk ambivalente van de wereld, een inspanning diende te leveren om toch wat concretere wegen uit te stippelen naar

een wat minder bloederige toekomst. In zijn laatste werken, vooral die na 1995, heeft hij wat aan die weg getimmerd, maar het meest expliciet nog in zijn vorig jaar verschenen *In Search of Politics*, waarin hij een politieke ruimte tracht te denken, ergens tussen de liberale ruimte, de Verlicht-republikeinse ruimte, en de communitaristische ruimte. Of nog, ergens tussen de duizelingwekkende stroom van hedendaagse private ruimtes, enerzijds, en anderzijds datgene wat een hele reeks auteurs maar blijft aanduiden met de term "publieke ruimte".

Enerzijds... Anderzijds... *In Search of Politics* is weer een typisch Baumaniaans boek, als ik het zo mag uitdrukken, en de lectuur ervan deed me enigszins denken aan *Spectres de Marx* (1993) van Jacques Derrida. In dat laatste boek gaf Derrida, die decennia lang totalitaire rechtvaardigheidsmodellen, het Marxistische inclus, aan deconstructionistische lezingen onderwierp, uiteindelijk toe aan de vraag om dus zélf met een rechtvaardigheidsopvatting op de proppen te komen. Hetgeen Derrida dus deed, op een deconstructionistische wijze wel te verstaan. Hetzelfde doet Bauman eigenlijk in *In Search of Politics*. Na een tergend-duizelingwekkende reeks werken waarin samenlevingsmodellen en politieke projecten één voor één op hun onmogelijkheden, zelfcontradicties en – als ik het zo mag uitdrukken – apocalyptische potenties werd gewezen, doet hij in dit boek een uitgebreide poging om de poli-

tieke ruimte te herdenken. Op Baumaniaanse wijze, wel te verstaan.

Bauman vertrekt andermaal van de ambivalenties die het hedendaagse tijdperk kenmerken. Een tijdperk waarin toegenomen individuele vrijheid (toegenomen tijdens de 'postmoderne' verbrokkeling van grote verhalen en andere keurslijven) meteen ook allerlei angsten en onveiligheden heeft gegenereerd (angsten en onveiligheden die voordien door allerlei grote verhalen en andere keurslijven enigszins 'binnen de perken' werden gehouden). Een tijdperk ook waarin elke poging om dergelijke angsten en onveiligheden te lijf te gaan resulteert in nog meer angsten en onveiligheden, in nog meer pogingen om ze te lijf te gaan, in nog meer... Een tijdperk ook waarin overal private reguleringsruimtes opduiken en prolifereren, maar anderzijds ook waarin mensen overal nestwarmte zoeken, om het even waar eigenlijk, maar het meest van al nog, ofwel in consumptieve, neo-tribale doch oppervlakkige contacten (snelle contacten, snelle consumptie, geen plichten, geen verantwoordelijkheid), en in allerlei enge ruimtes waar een illusie van geborgenheid en nestwarmte slechts kan worden geproduceerd – wegens een hedendaags gebrek aan overtuigende positieve, integratieve, inclusieve samenlevingsvisies en – modellen; niemand wil of kan nog overtuigen; niemand wil zich nog laten overtuigen – middels een meedogenloze en repressieve uitsluiting van *al de anderen*,

van al de rest. Het boek begint bijvoorbeeld met een recent verhaal dat zich afspeelde in Yeovil, een provinciestadje in Zuid-Engeland, waar de komst van een *sex-offender* plots heftige negatieve reacties teweegbracht onder de lokale bevolking. Gezamenlijk werd campagne gevoerd met het oog op het verwijderen, het wegborstelen van de man. Na het verwijderen van het 'stuk vuil' verbrokkelde evenwel opnieuw weer elke gezamenlijkheid, en was alles weer zoals voorheen, of nog erger eigenlijk: was de atmosfeer nog wat negatiever, nog wat doodser geworden. Bauman vertrekt van een analyse van het hedendaagse tijdperk waarin Foucaults *Panopticon* al lang niet meer functioneert zoals weleer; het heeft zijn *normaliserende*, homogeniserende en dus min of meer integratieve kracht verloren. Er is, met het welbekende verbrokkelen van de natiestaat als integratieve ruimte, ook geen duidelijk centrum meer van waaruit dergelijk *Panopticon* het normaliserende werk zou kunnen verrichten, en aan het ontvangende eind van een disciplinerend *Panopticon* zijn geen duidelijke subjecten meer te bespeuren die voor normalisering in aanmerking zouden komen. Daaronder is slechts een woelige zee van losse elementen, die heel tijdelijke verbanden aangaan in allerlei netwerken, en deze zo snel als mogelijk weer verlaten voor andere netwerken als zulks bij de eerste de beste gelegenheid zou nodig blijken. Het gaat dus niet zozeer om integratieve netwerken, doch eerder om *uit-sluitende*, om exclusieve netwerken,

waar individuen op 'connecteren' in de hoop om *de anderen* (veronderstelde bronnen van allerlei angsten en onveiligheden) buitenspel te zetten, waardoor, inderdaad, natuurlijk de helse cirkel van angst-uitsluiting-angst-uitsluiting blijft draaien. Nu heeft dit hedendaagse netwerkspel, volgens Bauman, ook wel interessante, zelfs goede kanten: geen enkel *Panopticon* slaagt er eigenlijk echt in om hedendaagse netwerkspelers voor lange tijd te binden, dus te normaliseren (normaal? wat heet nu nog normaal?), te disciplineren (discipline? waartoe? waarom is dat nog nodig?) en te homogeniseren (homogene samenlevingen? kan dat nog wel? wie wil dat eigenlijk nog?), en aldus levert het hedendaagse netwerkspel minstens de belofte, heel zwakke belofte misschien, maar dan toch een belofte dat het voor grote systemen en dito verhalen steeds moeilijker wordt om hun catastrofale, vernietigende werk te verrichten. Maar anderzijds, terwijl het netwerkspel deze belofte toelaat, ondergraaft het meteen ook de hoop op een ander, meer vredevol alternatief: postmoderne, onfixeerbare netwerkspelers - precies *omdat* ze niet meer zo goed disciplineerbaar zijn - hebben de neiging zich niet in collectieve, coöperatieve inspanningen moe te maken; consumptieve en/of exclusieve, 'risicobeheersende' neotribalisten: dat lijken de dominante vormen waarin, in het hedendaags tijdsgewricht, nog aan collectiviteit, of coöperatie wordt gedaan. Enerzijds... Anderzijds... Van Bauman hadden we

niets anders verwacht. Probeer, vanuit dergelijke analyse, en met de moed der wanhoop, nog maar eens een politieke ruimte te herdenken. Bauman heeft het geprobeerd.

Hij ziet uitwegen in een politieke ruimte die hij aanduidt met het Griekse woord voor 'plein', een *agora*. Laat me in eigen bewoordingen die agora interpreteren. De agora bevindt zich ergens tussen de zee van allerlei private reguleringsruimtes, en de 'publieke ruimte' waarover politieke filosofen al zoveel papier zwart hebben gemaakt, bommen hebben laten vellen, en bloed hebben laten vloeien (denk bijvoorbeeld aan de zogezegd Verlichte, revolutionaire re-publiek). Op de agora worden private problemen stevast vertaald als collectieve, gezamenlijke problemen. Op de agora beseft men immers dat verondersteld 'private problemen', en de vrijheid om ze op te lossen, eigenlijk collectieve inspanningen ver/voor/onderstellen. Anderzijds beseft men op deze agora ook dat verondersteld collectieve problemen niet kunnen worden opgelost als er ook geen inspanningen worden geleverd om verondersteld private problemen tezelfdertijd op te lossen. Dat betekent dus dat men op de agora ook allerlei private probleemformuleringen dient toe te laten. Precies deze probleemformuleringen bevatten de kiemen tot de oplossing van collectieve problemen, terwijl de formulering van collectieve problemen meteen de kiemen bevat voor allerlei private problemen. De agora is dus een

ruimte van dialoog, en van voortdurende vertaaloperaties. Toch heerst er ook angst: op de agora is men bang van stemmen die beweren het meest belangrijke probleem, of de beste oplossing in pacht te hebben, dit wil zeggen, stemmen die het meeste ruimte op de agora willen innemen – het liefst de hele agora – omdat ze menen daartoe het recht te hebben, of het verstand, of het inzicht, of wat dan ook. Met andere woorden, op de agora is men bang voor al die stemmen die de discussie willen stoppen (waarom zou er nog moeten gepalaverd worden als dé oplossing reeds beschikbaar is?) en de vertaaloperaties willen lamleggen (waarom nog vertalen, wij weten immers toch wat het best is voor iedereen?). Agoristen (ik smeed hier eventjes het woord), bang als ze zijn van dergelijke terroristen, kunnen eigenlijk alleen maar, met de moed der wanhoop, het debat en de vertaaloperaties trachten aan de gang te houden, en dus ook de terroristische aanspraken zelf gewoonweg beschouwen als materiaal dat ter discussie en ter vertaling dient te worden gebracht. Nu ik dit neerschrijf, maak ik me ineens de bedenking dat Bauman zélf, in zijn vorige werken, dergelijke 'agoristische' rol heeft gespeeld. Nu, Bauman begeeft zich in *In Search of Politics* ook op bijzonder concreet – en dus glad – ijs. De agora kan eigenlijk pas floreren als participanten niet vreezen. Als ze er niet voor vreezen om te spreken, of om te vertalen. Als ze geen vrees hebben dat hun stem ergens tot strategische munitie zal worden ver-

smeed en dus tegen hen zal worden gebruikt. Als ze, met andere woorden, durven gebruik te maken van de vrijheden die de agora hen zou bieden, en als ze, nog anders, zouden durven de confrontatie aangaan met de stemmen, discussies, probleemstellingen en vertalingen aangebracht door anderen. Als ze, nogmaals, ervan kunnen uitgaan dat dergelijke confrontaties niet tot hun eigen onderwerping zullen leiden, maar hen integendeel – doorheen collectieve inspanningen; lees de confrontaties en vertalingen hier als deel van een collectieve inspanning – mogelijk nog voordeel kunnen bijbrengen ook. Bauman pleit daarvoor voor de veralgemening van een gegarandeerd basisinkomen. Dit moet al wat vrees wegnemen (de tergende achtergrond-

vrees voor een immer dreigende bestaansonzekerheid) zodat participanten zich hopelijk gesterkt voelen om hun stem te laten horen en deze – onbevreesd – te laten bediscussiëren en vertalen naar andere, misschien wel collectieve probleemstellingen en – oplossingen toe (die, wie weet, dan onrechtstreeks weer het verondersteld ‘eigen’ probleem zullen oplossen). Sommige nostalgische Marxisten (maar ook anderen) lachen waarschijnlijk bij het lezen van dergelijke voorstellen wellicht al in hun vuistje (‘ah, de naïviteit toch van Bauman’, hoor je het refrein al?). Het is dus aan hen om hun waarheden op de agora te gooien en aldaar te laten verknippen en vertalen.

Ronnie Lippens